

ÖZET

Bu çalışmada İ. Ö. 547/46 yıllarında Pers hâkimiyeti altına giren Batı Anadolu kentlerinin kendi sikkelerinin yanı sıra bastıkları Pers sikkeleri incelenmiştir. Ayrıca Batı Anadolu'da ele geçen Pers definelerinden yola çıkarak Pers sikkelerinin yayılım alanı kronolojik olarak değerlendirilmiş ve Perslerin sikke basımına yaklaşımı sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Batı Anadolu, Pers, sikke basımı, dareikos, siglos.

COINAGE OF THE WESTERN ANATOLIA UNDER THE PERSIAN RULE

ABSTRACT

This study examines Persian coins and coins of the western Anatolian cities that fell under the Persian rule in 574/46 B.C. Also, through Persian coin hoards/treasures obtained from the ruins in Western Anatolia, it analyzes in a chronological order how, when and to where Persian rule extended and how Persian authorities approached toward minting coins.

Key Words: Western Anatolia, Persian, coinage, daric, siglos.

1. GİRİŞ

Doğu-batı arasında doğal bir köprü konumunda olan Anadolu, Antik Çağ'dan günümüze değin birçok uygarlığın yerleşimine sahne olmuştur. İ. Ö. XII. Yüzyıldan itibaren Yunan anakarasından küçük gruplar halinde gelen kolonistler, Ionia, Aiolis ve Karia kıyıları başta olmak üzere, stratejik noktalarındaki korunaklı yerlere yerleşmişlerdi. İ. Ö. IX. ve VIII. yüzyıllarda Fenikeliler aracılığıyla keşfettikleri deniz ticareti sayesinde kısa sürede önemli bir zenginliğe ulaşan ve *polis* (Davies, 1997:13-21) olarak tanımlanan bu Yunan kentleri bağımsız siyasal, ekonomik ve sosyal yaşamları ile özgün bir nitelik kazanmışlardı.

Ekonomik yöndeki gelişmelerinin paralelinde nüfus yoğunluğu da yaşamaya başlayan kentler, kendilerini yeni bir kolonizasyon hareketinin içinde bulmuşlar

¹ Araş.Gör.Dr., Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ve kısa bir sürede önemli denizlere hâkim olmuşlardır. Sanat ve bilim açısından da önemli merkezler haline gelen Batı Anadolu kent devletleri, İ. Ö. VII. yüzyılın başlarına değin olabildiğince refah içinde yaşamışlardır (Thuc. I. 2). Lydia kralları, ilk Lydia kralı Gyges'den itibaren Ionia kentleri başta olmak üzere diğer Batı Anadolu kentlerini de ele geçirmek için sürekli seferler düzenlemişler ve VII. yüzyılın başlarında Kroisos'un liderliğinde bölgede önemli bir güç haline gelmişlerdir.

İ. Ö. 547/46 yılında Pers Kralı Kyros'un Lydia Krallığı'nın başkenti Sardeis'i ele geçirmesiyle başlayan Batı Anadolu'daki Pers hâkimiyeti, İ. Ö. 334 yılında yapılan Granikos Savaşı'nda Büyük İskender'in kazandığı zaferle son bulmuştur. Yaklaşık iki yüz yılı bulan bu süreçte Batı Anadolu kentleri, Pers Kralı Kyros'un kurduğu ve sonrasında I. Dareios'un yeniden organize ettiği satraplık² sistemiyle yönetilmiştir.

2. PERS SİKKE TİPLERİ

İ. Ö. 547/546 yılında Lydia Krallığı'nın başkenti Sardeis'i ele geçiren Persler sikke basımıyla bu sayede tanışmışlardır. Lydia Kralı Kroisos kendisi için altın ve gümüş sikkeler bastırıyordu. Bu sikkelerin üretimi I. Dareios'un okçu kral tasvirlerinin bulunduğu ve altın olanlarının *dareikos*, gümüş olanlarının ise *siglos* olarak isimlendirildiği yeni tip krali sikkelerin basımına kadar devam etmiştir (Head, 1877: 22-30; Kraay, 1976: 33; Carradice, 1987: 73, 75). Bu krali sikkelerin ortaya çıkmasında Dareios'un gerçekleştirdiği vergi reformunda ödemelerin altın veya gümüşle yapılmasının belirlenmesinin etkisi hâlâ tartışılmaktadır. Çeşitli emisyonları olan bu dareikos ve sigloslar, Büyük İskender bölgeyi ele geçirinceye kadar Batı Anadolu'daki bir veya iki darphanede basılmışlardır (Carradice, 1987: 75-90). Sardeis'ten daha doğuda darp edilmeyen bu sikkelerle Anadolu dışındaki bölgelerde nadiren karşılaşmaktadır. Dareikoslar imparatorluk satraplıkları içinde daha geniş bir dolaşıma sahipken siglosların en fazla dolaşımında olduğu bölge Anadolu'dur (Balcer, 1991: 59). Ancak İ. Ö. IV. yüzyılda Babil ve İran'da bulunan defnelerde sigloslarla karşılaşılması bu tarihlerde daha geniş bir alana yayıldıkları sonucuna ulaştırmaktadır (Carradice, 1987: 89-90).

Perslerin sikke tipleri ile ilgili tercihleri olasılıkla Pers İmparatorluğunun batısındaki sikke kullanan alanlara doğru genişlemesiyle başlamış olmalıdır.

2 Pers İmparatorluğu'nun toprakları satraplık olarak adlandırılan eyaletlere (*dahyava*) bölünerek yönetilmekteydi. Bu eyaletleri yöneten valilere ise *satrap* (Eski Persçede *khshahthrapavan* = krallığın koruyucusu) adı verilmektedir. Her satraplık geniş bir alana yayılırdı ve mutlaka bir Pers (ya da en azından soylu bir İranlı) tarafından yönetilirdi.

Kyros'un Lydia Krallığı'na son vermesiyle Kroisos'un bastırmış olduğu altın ve gümüş sikkelerinin basımına Pers İmparatorluğu himayesinde de devam edilmiştir (Kraay, 1976: 30-32). Kroisos zamanında ön yüzde yer alan aslan ve boğa figürlerinin yerini zamanla başında taç olan Pers giysili, sakallı ve taçlı erkek figürleri almıştır. Pers dareikos ve siglosları ön yüzde görülen kral betimlerine göre dört gruba ayrılmaktadır:

- 1) Kral sol eli ile yay, sağ eli ile iki ok tutar, yarım figürdür,
- 2) Kral ok atar pozisyonundadır,
- 3) Kral sol eli ile yay, sağ eli ile mızrak tutar,
- 4) Kral sol eli ile yay, sağ eli ile kama (hançer) tutar.

Type I

Type II

Type IIIa

Type IIIb (early)

Type IIIb (late)

Type IV (early)

Type IV (late)

Çizimler: Carradice I., *The Regal Coinage of the Persian Empire*, in *Coinage and Administration in the Athenian and Persian empires. BAR Intern. Series 343* (1987), 78.

Tip I

Tip II

Tip III

Tip IV

İlk tip hariç diğer üç tipte kral, “diz kapağı koşusu” olarak adlandırılan ve Arkaik Dönem vazo bezemelerinde de sıklıkla karşılaşılan “knielauf” pozisyonunda görülmektedir. I. grup sigloslar İ.Ö. 516-510 yıllarına, II. grup sigloslar İ. Ö. 500 ve sonrasına, III. grup sigloslar İ. Ö. 480 yıllarına ve IV. grup sigloslar ise İ. Ö. yaklaşık 450-425 yıllarına tarihlenmektedir (Pasmans, 2002: 4).

3. BATI ANADOLU’DA ELE GEÇEN PERS DEFİNELERİ

Pers sikkelerinin en erken örneklerine Persepolis’teki I. Dareios dönemine ait tabakalarda rastlanmıştır. Sekiz altın Kroisos sikkesi bulunan bu definde dareikos ya da siglos bulunmamaktadır (Schmidt, 1957: 110-113; Olmstead, 1948:188-189). Buradan yola çıkılarak dareikos ve siglosların bu tabakadan daha geç bir dönemde ortaya çıktığı düşünülmekte ve bu sikkeler için başlangıç tarihi olarak da İ. Ö. 516 veya İ.Ö. 511 yılları önerilmektedir. Pers dareikos ve sigloslarında Yunanların tanımladığı okçu kral “toksotes-(tai)” tasvirleri sikkelerin ön yüzlerinde birkaç değişik şekilde görülmektedir (Carradice, 1987: 76 vd.; Kraay, 1976:32-33; Stronach, 1989: 258 vd.). Smyrna’da (Bayraklı) ele geçen ikinci bir define İ. Ö. V. yüzyılın ilk yıllarına tarihlenmiştir (Cook, 1952:106). Bu definde bulunan iki gümüş Kroisos sikkesinin yanı sıra ele geçen dört siglostan birinin üzerinde yarım figür, üçünde ise diz kapağı koşusu pozisyonunda yay çeken bir figür yer almaktadır. Üçüncü define Çal definesi olarak bilinen ve Smyrna’nın 40 km doğusunda, Sardeis kenti yakınlarında bulunan bir definedir (Noe, 1956: 23-44 =IGCH 1178). İçerisinde 475 adet gümüş Kroisos sikkesi ve 945 siglos bulunan bu definde 98 tanesinde yarım figür, 537 tanesinde diz çökmüş ve atış pozisyonunda olan figür, geriye kalan 310 tanesinde ise koşar pozisyonunda bir elinde yay diğer elinde mızrak tutan figür bulunmaktadır. Son olarak yay ve hançer tutan figürlerin bulunduğu dördüncü grup için Kraay İ. Ö. V. yüzyılın ortaları gibi erken bir tarih önerilmiş ve üç tipin de aynı anda İ. Ö. IV. yüzyıla kadar basılmaya devam ettiği ileri sürülmüştür (Kraay, 1976:33). Uzun giysisi başında tacı

ve elinde tuttuğu yay gibi belirgin nitelikleri ile sikkeler üzerindeki bu figürler kralı kahraman, okçu kral ya da Pers okçusu olarak adlandırılmaktadırlar.

Stilistik açıdan bakıldığında sikkeler tekdüzelik içinde değildirler ve farklı sanatsal etkileri yansıttıkları söylenebilir. Mızrak ve ok taşıyan erken tiplerde bukleli saçları ile uzun vurgulu sakalları olan figür resmî Pers giysileri içindedir. Figürün elinde tuttuğu yayın ördekbaşı şeklindeki bitimi dikkat çekicidir. Persepolis ve Susa'daki heykeltıraşlık eserlerinde de bu türden benzer örneklerle karşılaşmaktadır (Schmidt, 1953: Lev. 50).

Bunların dışında Manisa/Davalı Köyü Körez mevkiinde İ. Ö. 500-400 yıllarına tarihlenen 633 siglos bulunmuştur (CH VIII, 58). İ. Ö. 500-400 yıllarına tarihlenen başka bir define ise Bayraklı'da (Smyrna) bulunmuştur. Bu definede Carradice'nin tiplerine göre 2 adet III. tip ve 8 adet IV. tip olmak üzere toplam 10 adet siglos bulunmaktadır (CH VIII, 79). 1969 yılında Bithynia Bölgesi'nde Mudanya'da (Apameia-Myrlea) İ. Ö. V.-IV. yüzyıllara tarihlenen ve 2000 dareikostan oluşan büyük bir define kayıtlara geçmiştir (IGCH 1241). İ. Ö. 480 yıllarına tarihlenen ve buluntu yerinin Batı Anadolu olduğu düşünülen diğer bir definede ise 39 siglos bulunmaktadır (IGCH 1175). Yine Smyrna'da 1948-49 yıllarında İ. Ö. 400'lere tarihlenen 271 adet siglos ele geçmiştir (IGCH 1197). 1956 yılında Mysia Bölgesi'nde Bigadiç yakınları Durasalar mevkiinde 100 adet siglos bulunan bir define bulunmuştur (IGCH 1201). 1870 öncesinde Karia Bölgesinde İ. Ö. V.-IV. yüzyıllara tarihlenen ve yaklaşık 1000 dareikos bulunan büyük bir define de kayıtlara geçmiştir (IGCH 1222). İonia Bölgesinde, 1915 civarında İ. Ö. IV. yüzyıla tarihlenen 55 siglos kaydedilmiştir (IGCH 1224). 1930 öncesinde İonia Bölgesinde, İzmir'de İ. Ö. IV. yüzyıla tarihlenen 149 adet siglos bulunmuştur (IGCH 1225).

Benzer şekilde, 1919 yılı öncesinde Mysia Bölgesi'nde Miletopolis'te İ. Ö. IV. yüzyıla tarihlenen bir definede 12 adet siglos ele geçmiştir (IGCH 1230). 1957 yılında Lykia Bölgesi'nde Elmalı'nın güneyindeki Bucak mevkiinde İ. Ö. 375-370 yıllarına tarihlenen 242 adet siglos bulunmuştur (IGCH 1262). 1951 yılında İonia Bölgesi'nde Bayraklı'da (Smyrna) ele geçen ve İ. Ö. 500-490 yıllarına tarihlenen bir definede 6 adet siglos kaydedilmiştir (IGCH 1166). 1961 yılında buluntu yerinin Batı Anadolu olduğu düşünülen ve İ. Ö. 480 yıllarına tarihlenen bir definede de 39 siglos ele geçmiştir (IGCH 1175). 1875 yıllarında İonia Bölgesi'nde Urla'da (Klazomenai) İ. Ö. 410-400 yıllarına tarihli başka bir definede birkaç dareikos ele geçmiştir (IGCH 1194). 1930 yılından önce İzmir'de bulunmuş olan ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri Nümizmatik Kabinesi'nde kayıtlı bulunan toplam 146 adet Pers siglos defnesi,

içindeki 4 adet siglosun dışında kalanların tamamıyla presli (ön ve arka yüzün darb yoluyla düzleştirilmiş) olması açısından önemlidir (Demirkök 2011),

Dareikos definelerine baktığımızda dağılımın Pers İmparatorluğu'nun batı bölgelerinde (Yunanistan, Balkanlar, Anadolu) ve Akdeniz Bölgesi'nde yoğunlaştığını görmekteyiz. Siglos defineleri ise daha yaygındır ve özellikle Anadolu'da yoğunlaşmaktadır. Bu sikkeler Anadolu'nun yanı sıra Yunanistan, Suriye, Irak, Mısır, Pakistan, Afganistan, Oksus (Amu Derya) ve Karadeniz'de de ele geçmişlerdir. Kronolojik açıdan bakıldığında ağırlıklı olarak siglosların İ. Ö. V. yüzyıla, dareikosların ise İ. Ö. V. yüzyıl sonları ile İ. Ö. IV. yüzyıllara tarihlendiğini görmekteyiz.

Bu kralî Pers sikkelerine ek olarak İ. Ö. IV. yüzyılın başlarında, üzerlerinde satrap ya da bölgesel yöneticilerin isimlerinin yer almasından dolayı satrap sikkeleri olarak anılan sikkeler basılmaya başlanmıştır (Hill 1919, 125). Bu satrap sikkelerine paralel olarak Batı Anadolu kentlerinde Attika standartlarında kent sikkeleri de basılmaya devam etmiştir.

4. SONUÇ

Perslerin satraplıkların kendi içindeki ödeme dengesini sağlamak için sikke bastırdıkları düşünülebilir. İmparatorluğun batısında yer alan satraplıkların ödemeleri Perslerin bastırdığı bu sikkeler yoluyla karşılanmış olmalıdır. Aslında satrap sikkelerinin, adlarının aksine satraplar tarafından değil, diğer üst düzey Pers yöneticileri tarafından bastırılmış olması muhtemeldir. Bu sikkelerin üretimi söz konusu dönemde bölgedeki askeri hareketlilikle doğrudan bağlantılıdır. İ. Ö. IV. yüzyılda Batı Anadolu'nun içinde bulunduğu zor ekonomik koşullar gereğince yeni bir meslek grubu olarak paralı askerliğin ortaya çıkmasıyla, bu askerlere yapılan ödemelerin satrap sikkeleriyle yapılmış olduğu aşikârdır. Pers kralı açısından bakıldığında ise sikke basımı aslında satraplar tarafından uygulanan bir yönetim aracı olmaktan öteye gitmemiştir. Nüvizmatik veriler Pers İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altındaki bölgelerde sikke basımı ve dolaşımındaki serbestliğe işaret etmektedir. Kralî sikkeler çoğu bölgede satrap, hanedan ya da kent sikkelerine oranla daha az yaygındır. İ.Ö. IV. yüzyılda siglosların sayısında görülen azalma bazı bölgelerdeki yerel sikke üretimindeki artışla açıklanmaktadır (Carradice, 1987:93). Perslerin vergilerin ödenmesinde kolaylık sağlanmak amacıyla sikke basımını teşvik ettikleri düşünülmektedir.

Kısaltmalar

- CH I M. Jessop Price, R. Reece, N. M. Lowick, M. M. Archibald and P. Woodhead (ed.), *Coin Hoards I*, London, 1975.
- CH II M. Jessop Price ve diğerleri, *Coin Hoards II*, London, 1976.
- CH III M. Jessop Price ve diğerleri, *Coin Hoards III*, London, 1978.
- CH V M. Jessop Price ve diğerleri, *Coin Hoards V*, London, 1980.
- CH VI M. Jessop Price ve diğerleri, *Coin Hoards VI*, London, 1981.
- CH VIII U. Wartenberg, M. Jessop Price and K. A. McGregor (ed.), *Coin Hoards VIII*, London 1994.
- IGCH An Inventory of Greek Coin Hoards ed. Thompson M. Mörholm O. and Kraay C. M., New York, 1973.
- Thuc. Thukydides, *Historiai, Book I- VIII* (Çev. C. F. Smith), London, 1956-58, Loeb.

KAYNAKÇA

- BALCER J. M. (1991). The East Greeks under Persian Rule: A Reassessment, *Achaemenid History VI*, 57-63.
- CARRADICE I. (1987). The 'Regal' Coinage of the Persian Empire , *Coinage and Administration in the Athenian and Persian Empire: The Ninth Oxford Symposium on Coinage and Monetary History*, (ed. Carradice I.), Oxford, BAR International Series, 343, 73-108.
- COOK J. M. (1952). Archaeology in Greece 1951. *Journal of Hellenic Studies* 72, 92-112.
- DAVIES J.K. (1997). The Origins of the Greek Polis. *The Development of the Polis in Archaic Greece*, (ed. Mitchell L.G. - Rhodes P. J.), Routledge, 13-21.
- DEMİRKÖK F. (2011). İzmir Definesi-1930. *Türk Numizmatik Derneği, Bülten* 32. (http://www.turknumismatik.org.tr/turkish/yayinlar/bultenler/bulten3200/B3200_M01.html. çevrimiçi 07.03.2011).
- HEAD B. V. (1877). *The Coinage of Lydia and Persia; from the earliest times to the fall of the Dynasty of the Achaemenidae*, London.
- HİLL G. F. (1919). Notes on the Imperial Persian Coinage. *Journal of Hellenic Studies* 39, 116-129.
- KRAAY C. M. (1976). *Archaic and Classical Greek Coins*, London.
- NOE S. P. (1956). Two Hoards of Persian Sigloi. *NNM 136, American Numismatic Society*, 23-44.

OLMSTEAD A. T. (1948). *History of the Persian Empire*, Chicago.

PASMANS B. P. (2002). De Perzische siglos, de zilveren pasmunt van de Achaemeniden. **De Muntklapper 35, 1-6.**

SCHMİDT E. F. (1953). *Persepolis I*, Chicago.

SCHMİDT E. F. (1957). *Persepolis II Contents of the Treasury and Other Discoveries*, Chicago.